

A Csarna völgy legendája

Az elmúlt hetekben felröppent hírek szerint a Börzsöny egyik félreeső völgyében, Magyarország jelenleg legnagyobb kiterjedésű háborítatlan erdejében újra beindulhat a fakitermelés. A Csarna-völgy jövődő sorsa sokak figyelmét felkeltette, és ezzel újra fellángolt a gyakran emlegetett erdész-természetvédő vita. Vajon mennyire van igazuk a völgyet érintetlenül hagyni kívánó természetvédőknek, és mennyire a kitermelést szorgalmazó, a tiltakozást demagógiának beállító erdőgazdálkodóknak? Körbejáránk a kérdést, előre bocsájtva, hogy mindkét álláspontot igyekszünk messzemenően tiszteletben tartani.

Egy völgy a sok közül

Kezdjük a tényekkel. A Csarna-völgye egy körülbelül ezerhektáros, hegyekkel körbezárt terület, ahová könnyűszerrel csak a Kemence település közelében kibukkanó Csarna-patak mentén, egy irányból lehet bejutni. Alját bükkösök borítják, a meredek, napsütötte hegyoldalokon idős tölgyeseket találunk. Bár érinti egy turistaút, nem igazán számít turisztikai célpontnak. Aki mégis elmerészkedik idáig, a zárt, nagyrészt úttalan völgyben a Kárpátok vadonjának mélyén érezheti magát, mintha nem is a hegység egész évben kirándulóktól hangos déli kapujától, Királyréttől lenne alig húsz kilométerre. A terület évszázadokon keresztül az Esztergomi Érsekség tulajdona volt, ahol más börzsönyi völgyekhez hasonlóan fakitermelés folyt. A faanyagot a „hőskorban” keskeny nyomközű vasúton szállították el. Nehéz megközelíthetősége miatt azonban a háború után egyre kevesebb fát vágtak a völgyben, amely lassan elkezdte visszanyerni természetes állapotát. A hetvenes évek végén a terület fokozott védettséget kapott, és fakitermelés elvétve volt már csak benne. Ennek köszönhetően a Csarna-völgy jelenleg Magyarország egyetlen nagyobb kiterjedésű háborítatlan erdeje. Bár a kisvasút sínpárja ma is ott rozsdásodik a völgy alján, számos ritka faj találta meg itt újra életfeltételeit. Nem csak a parlagi sas kering időnként a völgy fölött, nem csak a fekete gólya tekintélyes nagyságú fészket tartja egy-némely itteni faóriás. A Börzsöny foltos szalamandrának egyharmada ugyancsak itt él, ahogyan tiszta vizeiben ritka rák- és halfajok találhatók meg. És amire néhány évtizede még nem sokan számítottak: Magyarország egyik legritkább védett állata, a tíznél kevesebb egyedet számláló hiúz szintén felbukkant a völgyben. Nem túlzás megállapítani tehát, hogy a harminc éve meghozott döntés, amely gátat szabott hosszú évszázadok fakitermelésének, valóban a természet talpraállítását eredményezte.

Sajnos úgy tűnik azonban, a fokozott védettség sem elméleti, sem gyakorlati szempontból nem ad valódi kiváltságokat egy erdőnek hazánkban. A jelenlegi elképzelések szerint a Csarna-völgy vagyongazdálkodója az Ipoly-Erdő Zrt. ismét fát termelne a terület kétharmadán, a Duna-Ipoly Nemzeti Park határozott tiltakozása ellenére.

Fokozott védelem

Magyarország erdeinek több mint egyötöde természetvédelmi oltalom alatt áll, ami Európa legtöbb országához képest igen magas arány. A *védett* erdők aránya ráadásul nagyon eltérő az egyes földrajzi tájegységek között – így pl. a Mecsek erdeinek több mint 60%-a ebbe a körbe tartozik. A természetet szerető ember megnyugvással gondolhat döntéshozó elődeink nagyvonalúságára, amely védelemmel tüntette ki erdeink javát. A statisztikák olykor azonban elfedik a valóságot. Tudnunk érdemes, hogy a védett területeken az erdőgazdálkodás – jóllehet a felújítás ma már csak őshonos fafajokkal történhet – éppen olyan hagyományos elvek szerinti folyik, mint a nem védetteken. Országosan elterjedt az ún. vágásos üzemmód, aminek során tarvágással, vagy fokozatos felújító vágással, több lépcsőben kerül a faanyag kitermelésre. Az erdészeti szakszóval véghasználatnak nevezett művelet után az idős védett

erdő helyén fiatalosok jönnek létre, amelyek évtizedekig (legalább harminc, de inkább száz évig) nem nyújtanak az erdei növény és állatfajok számára megfelelő életfeltételeket. Az erdők természetességére vonatkozó néhány évvel ezelőtti vizsgálatok jól igazolták, hogy a védettség csak a statisztikákban mutat szépen. Egyazon erdőtípuson belül védett és nem védett erdőterület között nincs jelentős különbség.

Mi a helyzet azonban az erőterület mindössze 3-4%-át, országosan mintegy hetvenezer hektárt kitevő *fokozottan védett* erdőkkel? A természetvédelmi törvény értelmében, ezekben az erdőkben kizárólag a természetmegőrzés érdekében történhet beavatkozás, ami a teljes háborítatlanságot is jelentheti. Ún. természetvédelmi kezelésre csak olyan esetekben kerülhet sor, amikor javítani szükséges a terület állapotán. Sajnálatos módon az évtizedes gyakorlat szerint a fokozottan védett területeken is folyhat faanyagtermelő erdőgazdálkodás. Bár a faanyag elszállításával járó, kereskedelmi célú tevékenység aligha azonosítható a természetvédelmi kezeléssel (amire az esetek jelentős részében nincs is szükség), a hatóságok rutinszerűen hozzájárulnak.

A fokozottan védett erdők többsége nemzeti parkok határain belül található, ami újabb kérdéseket vet fel. Vajon maga a nemzeti park, mint vagyongekezelő termeli a fát ezekben a biológiai sokféleség megőrzése szempontjából kulcsfontosságú területeken? Nos, erről szó sincs. A nemzeti parkok erdeit ugyanis döntően állami erdészeti részvénytársaságok kezelik. Az ország védett erdeinek többségét sújtja tehát az áldatlan kettőségek, mely szerint a területnek „két gazdája” van: a védelmet érvényesíteni akaró nemzeti park, és a vagyongekezelést ténylegesen végző állami erdőgazdaság. Az erdőgazdaság gazdálkodási koncepciója határozza meg az alkalmazott módszereket, és alakítja ki a ma látható gyakorlatot. Ennek köszönhető, hogy a kiránduló még a páratlan Bükk-fennsíkon is hatalmas vágásterületeket lát, mintha nem is nemzeti parkban járna. És itt jutottunk el ahhoz a problémához, amit a Csarna-völgye igazán felvet: vajon elfogadható-e az, hogy nemzeti parkjainknak kis túlzással minden szegletében gazdálkodást, ahol erdő van, ott fakitermelést folytassunk?!

Nemzetünk Parkjai

A fokozottan védett erdők esetében sok szakember arra hivatkozik, hogy kijelölésük a régi időkben kevéssé volt megalapozott. Egy-egy védett faj előfordulása miatt történt, ami azóta már esetleg el is tűnt, az erdő maga pedig nem különösebben értékes. Akkor meg miért kellene a gazdálkodást korlátozni? Ne kételkedjünk benne, hogy ilyen esetek is előfordulhatnak. Többségükben azonban a fokozottan védett erdők valóban a természet értékes töredékei, amelyeknek egy részét akkor is érdemes háborítatlanul megőrizni, ha nem él bennük egyetlen ritka faj sem. (Nem ritka, „csupán” védett fajok valamennyi fokozottan védett erdőben százszámra található.) Az elmúlt harminc-negyven évben az egész világon paradigmaváltás történt a természetvédelemben. Ma már nem egy-egy faj érdekeit helyezük előtérbe, hanem magát az életközösséget igyekszünk megővni a maga teljességében. E szemlélet zászlóvivői világszerte a nemzeti parkok, amelyek nélkül aligha remélhetnénk, hogy természeti környezetünk legértékesebb darabjait az utókor is megcsodálhatja.

Az európai nemzeti parkokban általános gyakorlat, hogy kezelési szempontból zóna-rendszert hoznak létre, ahol a belső ún. természeti zónában a háborítatlanság megőrzése a cél. A látogatók ide is eljuthatnak, hiszen a nemzeti parkok egyik fontos feladata a bemutatás, hogy bárki megismerhesse az ország természeti értékeit, tájképi szépségeit. A nyersanyagok kitermeléséről azonban ezeken a belső, természetvédelmi szempontból legértékesebb „szentélyekben” magától értetődően lemond az állam. A legtöbb európai országban a nemzeti parkok a nemzeti büszkeség tárgyát képezik, amelyeket rangos turisztikai célként tartanak számon. Spanyolország, Horvátország vagy éppen Románia nemzeti parkjai világszínvonalúak, ösvényeiket járva az utazó valóban a háborítatlan természetbe juthat. Információs táblák, térképek segítik a tájékozódásban, melyek alapján megtudhatja, hogy hol

kezdődik az igazi vadon. Kiadványok, kisfilmek által virtuálisan, vezetett túrákon valóságosan is bejárhatja e belső, érintetlen tájakat. Nem vitás, hogy a jelenleg háborítatlan területeknek csak egy része volt a múltban is érintetlen, erdők esetében őserdő. Az egykor bolygatott területek azonban rövidebb-hosszabb idő alatt „felzárkóznak”, és fokozatosan teljes értékű életközösségeknek adnak otthont.

Magyarországon – talán kevesen tudják – a hatályos természetvédelmi törvény ugyancsak előírja a nemzeti parki zónák kialakítását. A belső, néhány ezer hektáros ún. természeti övezetet fokozott védettség illetné; az itt található erdőkben be kellene szüntetni a fakitermelést. A törvényi előírást azonban nem követte gyakorlati megvalósítás. Látszólag adminisztratív akadályok fékezik a folyamatot, több mint tizenöt éve. Tudható ugyanakkor az is, hogy a döntésben érintettek, köztük az állami erdőgazdaságok és az erdészeti hatóságok nem támogatják a zónák kialakítását. A Börzsönyi Csarna-völgy körül kialakuló vitát éppen ez az ágazatpolitikai feszültség hevítette végül a forráspontig. A Csarna-völgy ugyanis a Duna-Ipoly Nemzeti Park természeti övezetének központja lehetne, ahogyan abban valamennyi hivatalos és civil természetvédő egyetért. A gazdálkodói szándék azonban abba az irányba mutat, hogy az ország egyetlen nagyobb kiterjedésű, háborítatlan erdeje, „vadonja” újra termelési célokat szolgáljon.

Termelünk és védünk

Kit terhel a felelősség mindezért? Kin és min múlik, hogy a magyarországi nemzeti parkokban bárhol zúghat a láncfűrész? Miért lehetséges a fokozottan védett erdők letermelése, és miért nem hozhatók létre a nemzeti parkok természeti övezetei? Erre választ csak nagyon körültekintően lehet adni, és úgy sem könnyű. Az idejétmúlt szakmai sztereotípiákból, arroganciából, ellentmondásos jogszabályokból, hatalmi és pénzügyi érdekekből összecementálódott, a természeti értékek védelmét nyilvánvalóan nem szolgáló rendszert nem csak az érintett döntéshozók tartják egyben. Mi magunk, átlagos természetféltő polgárok is hozzájárulunk a fennmaradásához közönyünkkel, kompromisszumkeresésünkkel.

Könnyű az erdészeket általánosságban hibáztatni. Akik néha értetlenül tapasztalják, hogy bár szakmájuk több mint kétszáz éve megbízhatóan képviseli a fenntarthatóság eszméjét, meghatározó módon járult hozzá a természetvédelem kialakulásához, folyamatosan a „zöldek” támadásának vannak kitéve. Részint igazságtalanul. Ameddig ugyanis faanyagra van szüksége társadalmunknak, addig fát kell termelni, és a természeti értékek védelme a legtöbb erdőterületen csak integrált módon, gazdálkodás mellett képzelhető el. Az ezzel kapcsolatos útkeresésekben – például a folyamatos erdőborítást biztosító szálaló üzemmód bevezetésében – az erdészek ma is vezető szerepet vállalnak, állami és magánerdőben egyaránt.

Az ország erdeinek nagy részét kezelő, jelentős működési autonómiával rendelkező állami erdőgazdaságoknak ugyanakkor sok esetben felróható, hogy a gazdasági érdekeiket a természetvédelem elé helyezik, és ezt az elvet az ágazatpolitikában is érvényesítik. Nyilvánvaló, hogy a gazdasági életképesség alapvető elvárás, amelyet az állam támaszt az erdőgazdaságokkal szemben. Azt azonban már nem lehet kizárólag üzleti szempontokkal indokolni, hogy a fokozottan védett erdőkben is faanyagtermelést folytatnak, és évtizedeken át ellenzik – kivételek persze akadnak – a nemzeti parkok zónarendszerének kialakítását. Említettük korábban, hogy a fokozottan védett erdők a magyarországi erdőterületnek nem egészen 4 %-át teszik ki. Becsülhető, hogy a nemzeti parkok természeti övezetének kialakításával sem növekedne ez az arány 6-7 % fölé. Ezekben a helyeken ráadásul gyakorta igen költséges fát termelni a nehéz terepviszonyok miatt. Erdőgazdaságokként évente néhány tízmillió forintról, bevételüknek töredékéről kellene „lemondaniuk”. Mivel a teljes erdészeti ágazat alig járul hozzá a nemzeti jövedelemhez (jóval 1 % alatti a részesedése) aligha képzelhető el, hogy ennek 6-7 %-áról az állam, mint tulajdonos akkor sem mond le, ha ezzel

jelentős természeti értékek lennének megmenthetők. A biológiai sokféleség, mint nemzeti örökség védelme közérdek, aminek fontosságát új alaptörvényünk is rögzíti.

Az idők változnak. Ami száz, vagy ötven éve még elfogadhatónak látszó kompromisszum volt, az ma már sem tudományos, sem társadalmi megfontolásból nem az. Különös tekintettel arra, hogy természeti értékeink egyre fogynak, és a fogyatkozásuk okairól egyre többet tudunk. Nincs olyan ökológus, természetvédelmi szakember vagy erdész, aki elfogadja, hogy a rá bízott természeti értékeknek a gazdálkodás rövid távú érdekei miatt továbbra is veszniük kell. A természetvédelem tudományos alapokon álló, univerzális értékrendet képvisel, amelynek Magyarországon is előbb-utóbb érvényt kell, lehet szerezni. A magyarországi nemzeti parkok megalakulásuk óta kénytelenek együtt élni a „történelmileg kialakult” kompromisszumokkal. A Csarna-völgye kapcsán most nem engednek. Bármi lesz is ennek a börzsönyi völgynek a sorsa, a szemléleti változások beindultak. A Csarna völgyére emlékezni fogunk. Akkor is, ha a nemzeti parkunk leendő természeti övezetének része lesz, de még inkább akkor, ha ismét nekiállunk, hogy története során sokadszorra is fát termeljünk benne.

Ezekben a napokban a Csarna-völgy sorsa a vidékfejlesztési miniszter kezében van. Reméljük, hogy bölcs döntésével biztosítja, hogy ebben a völgyben természeti értékek megőrzése kapjon zöld lámpát. Bízunk abban is, hogy hasonló döntésekre valamennyi nemzeti parkunkban sor kerülhet a közeli jövőben.

Gálhidy László
erdővédelmi programvezető
WWF Magyarország